

KÜTÜPHANELERE DAİR (I)

Dr. Hamit Zübeyr Koşay

Vaziyeti Umumiye :

Türkiye Cumhuriyetini teşkil eden 74 Vilâyet, 395 kazadan 45 Vilâyet merkezi 366 kaza Umumi Kütüphaneden mahrumdur. Mevcut kütüphanelerden 11 tanesinin Bursa mülhakatında 15 tanesinin Kastamonu'da 40 dan fazlasının İstanbul'da olduğunu azarı itibara alacak olursak kütüphanelerin sureti tevziinin de fena olduğu tahakkuk eder. İstanbul kütüphanelerinde yüz binlerce kitap olmasına mukabil tekmi Anadolu'da hususi kütüphanelerde dahil olduğu halde nihayet 60-70 bin cilt kitap vardır. Kitapların cins ve nevinden sarfınazar bu adet Anadolu'nun nüfusu ve mesahasına göre fevkalade küçüktür. Kütüphaneler muhteviyatının kıymeti izafiyesine gelince: Bunlar fevkalâde yüksek, müzelik kıymeti haiz olmakla beraber ihtiyacı hazireye tekabül etmekten çok uzaktırlar. Kütüphanelerdeki asar umumiyetle iki üç asır evvel islâm iskolastik ilminin damgasını taşırlar. Muhteviyatının yüzde seksenini tefsir, hadis, usulu hadis, fıkıh ilah.. müteallik asar teşkil ettiği cihetle arapça, farsça yahut enderunî Türkçe ile yazılı olan bu gibi asara bir sınıf kütüphanesi yani sarıklı ülema sınıfının kütüphanesi ve binalarına da cami ve tekelerin bir kısmı mütemmimi olarak bakabiliriz. Avam kütüphanesini teşkil eden (Battal Gazi, Kan Kalesi, Köroğlu, Hoca Nasreddin, Aşık Kerem, Şah İsmail, Tahir ile Zühre) ilah.. eserlerden ancak terbiyeye menafi görülmeyenleri bu kütüphanelerde yer bulabilmişlerdir.

Halk edebiyatına müteallik koşmalar, destanlar, ciddi telâkki olunan

(I) Halk Kütüphanelerine dair 1341 (1925) yılında Dr. Hamit Zübeyr Koşay tarafından hazırlanıp Maarif Vekâletine sunulan bu rapor, Maarif Vekâleti Mecmuası, 4. sayı (1 Eylül 1341, 24-28. sayfalar) da yayımlanmıştı. Cumhuriyetin ilânından iki sene sonra kütüphanelerimizin ne durumda olduğunu göstermesi, bugünkü gelişmelerle bir karşılaştırma yapma imkânını vermesi ve nihayet eski yazılı olması sebebiyle yeni yazıya çevirerek genç kütüphanecilerimize kıymetli bir yazıyı tanıtmak amacı ile aynen ıktibas etmeyi faydalı bulduk. İmkânlarımız nisbetinde Kütüphanelerimize ve Kütüphaneciliğimize emek ve gönül vermiş değerli adamlarımızın yazılarını tanıtmaya çalışacağız.

eserlerin derkenarlarında tesadüfî bir tarzda bulunurlar. (Kilisli Rifat Bey bunları toplamıştır.)

Mevcut kütüphanelerden eski medeniyetimizi tetkik edecek alimlerle ibâdet erbabı istifade edeceklerdir. İhtiyat-ı asriyeye tekabül edecek kütüphanelerin yeniden teşkilî zaruridir.

Mevcut kütüphanelerdeki kıymettar asarın muhafazası :

a — Müsteşriklerin kendi itiraflarıyla Avrupa Kütüphane ve Müzelerinin muhteviyatı, eski eserlerle alış veriş eden Garp antikacılarının neşrettikleri kataloglar nihayet İstanbul'daki simsarlarla antikacıların alış verişine dair yapılan istihbarat memleketimizden bir çok kıymettar asarın aşırıldığına ve taşındığına şüphe bırakmıyor. Mevcut karunlarımızda topraktan çıkan asarâtikanın memleketimizde kalması bir derece temin edilmişse de yazma eserlerle eski matbuların ve etnoğrafiye müteallik kıymettar asarın harice çıkarılmasını menedecek sarih kayıtlar yoktur. Bu gibi kıymettar asarın memleketimizde kalmasını temin için yapılacak ilk tedbir yazma eserle hususi kütüphanelerin ve büyük kıymeti haiz etnoğrafyaya müteallik eşyanın ve diğer antika asarın yolcu eşyası arasında posta ile veya ecnebi devairi resmiyesinin tavassutu ile toptan veya perakende olarak ihracı sûreti katiyede menedilmelidir.

b — Eşhas elindeki kıymettar asarın devlet kütüphanesi ve müzeler tarafından mübayaası için ayrıca her senenin bütçesine külliyetli miktarda para koymak icap eder.

c — Kütüphaneler zaptı rapta alındıktan sonra: Memleket dahilinde ondan ziyade mülkerrer nüshaları olan asar müze veya kütüphane müdürlükleri tarafından ecnebi müessesat-ı ilmiyesi, kütüphane ve müzeleri ile becayış olunursa hiç para sarfına ihtiyaç hissetmeden kütüphanelerimiz asarı ecnebiye ile zenginleşmiş olur.

ç — Kütüphanecilik fennine vakıf hafız-ı kütüpler yetiştirmeden kütüphanelerimizin zapt ve rapta alınması imkânsızdır. Kütüphanelerin tertip ve tanzimine dair eserler telif ve tercüme olunmalıdır. Kütüphanecilik kursları açılmalı ve Darülfünunda kütüphanecilik fenni garp memleketlerinde olduğu gibi bir ders olarak tedris edilmelidir. Hafız-ı kütüphanelerin tâyininde elyövm tatbik olunan işe adam değil de adama iş bulmak usulü tebdile muhtaçtır. İtalya'da 1170 den itibaren Hafız-ı kütüp namzetleri iki derece üzerine imtihana tabidirler. Fransa'da 1879 dan itibaren imtihan usulü muteberdir. Bizde tatbik olunması icap eden hafız-ı kütüp namzet imtihanlarının müfredat programı ayrı lâyiha tarzında taktim kılınacaktır.

d — İyi fihristler vücade getirmek hafız-ı kütüplerin iptirai vazifesi ise de mevcut fihristlerin hatalarla mali olduğu tebeyyün ettiğinden mütehasıslardan müteşekkil bir kontrol heyetinin istihdamına mecburiyet hasıl olmuştur. Heyet mevcut fihristleri tashih ile hafız-ı kütüplere çalışmanın usullerini öğretecek bilnetice Türkiye'deki yazmaların umumî fihristi (repertoire'lar) vücut bulacak ve şimdiye kadar matbu kitaplardan ne kadar eser varsa onlardan ayrı bir Türk bibliyografyası vücade getirilecektir.

e — Hafız-ı kütüplerden meslek için hazırlık ve sâyde fedâkârlık istenirken onların terfihi hususunda ihmal edilmemelidir.

Kütüphanelerin derecesi :

a — Türkiye Cumhuriyetinin merkezinde Türk İlim Akademisinin bulunduğu yerde bir devlet kütüphanesi teşkil edilmelidir. Devlet Kütüphanesine asar-ı Şarkîye ve garbiyenin en mühimleri tedarik olunur. Ankara Maarif Kütüphanesi tekâmül sûretiyle Devlet Kütüphanesine münkalip olacağı cihetle gelecek seneden itibaren buraya ehliyetli bir müdür tâyin olunmalıdır.

b — Darülfünun olan şehirlerde Darülfünun Kütüphanesi bulunur. Devlet Kütüphanesi ile Darülfünun Kütüphaneleri birinci derecede ilmi kütüphanelerdir.

c — Vilâyet Kütüphaneleri üç türdür : (1) Merkezden idâre olunan ve Evkaftan devrolunan (2) İdâre-i Hususiyeler tarafından idâre olunan Millî Kütüphaneler unvanı ile maruf kütüphaneler (3) Belediye Kütüphaneleri.

Maarif Vekâleti kendi idâresi altında bulunan kütüphanelere memur tâyin eder ve kitaplar tevzi eder. İdâre-i Hususiyeler tarafından idâre olunan Millî Kütüphanelerle Belediye Kütüphaneleri üzerinde de hakk-ı teftiş vardır.

Henüz umumî kütüphanesi olmayan vilâyetlerde kütüphane teşkili için Vali beylerin himayesinde Maarif Müdürü Belediye Reisi ve ileri gelenlerden müteşekkil komisyonlar teşekkül etmelidir. Bu husus için Heyet-i Vekilenin bir tebliği ve tâmimi çok müfit olacaktır.

ç — Kaza ve büyükçe nahiyelede ve hatta büyük kütüphanesi olan merkezlerde ayrı halk kütüphaneleri teşkil olunmalıdır. Halk kütüphaneleri ilmi olmaktan ziyade terbiyevi bir mahiyeti haizdirler. Halk kütüphanesine alınacak eserler merkezin neşredeceği tâlimatnamelere göre intihap olunur. Telif ve tercüme neşriyatından intihap olunacak eserlerle şimdide halk kütüphanelerinin temeli kurulabilir. Bu gibi eserlerden biz-

zat halk istifade edemezse de halk rehberleri: muallimler, kaymakamlar, hükümet tabipleri ilah. istifade ederler. Hariçdeki memurlarımızın can sıkıntısı yüzünden içkiye inhimak gösterdikleri herkesin malumudur. Ti-yatro ve sosyete hayatı olmayan muhitlerde kitap memurlarımızın en iyi refiki olacaktır.

d — Halk kütüphanelerinden halkımızın layiki ile istifade edebilmesi yazı, imlâ, lisan meselelerinin haline ve mektep haricinde terbiye ve ted-risin (okumak ve yazmak bilmiyenlere kurslar açmak itidai mektep-lerden pek zayıf ayrılanlara yüksek halk mektepleri teşkilâtı vücade ge-tirmek ilah). ciddiyetle tatbikine vabestedir. Memleketteki bütün müesse-sat (resmî ve gayri resmî) halkın terakki ve tealisini istihaf etmeli ve ge-niş manasiyle bir mektep olmalıdır. Halk terbiyesinde müessir bir amil olan halk kütüphanelerinin teşkili için her kazada kaymakam, baş mual-lim ve ağalardan müteşekkil olarak komisyonlar teşkil etmelidir. Bina te-dariki kazaya aittir. Maddi imkân derecesinde halk kütüphaneleri teşki-lâtının muhtelif hastahane, fabrika, hapishanelere ilah. teşmili iktiza eder.

Vilâyet ve kazalarda halk kütüphanelerinin teşkili için Heyet-i Vekile-den bir karar istihsal olunmalıdır.

e — Halk kütüphanelerinin bir diğer nev'i seyyar kütüphanelerdir. Hars Dairesi Kütüphanesi ile merkez ittihaz olunacak diğer bâzı kütüpha-neler vesait-i nakliyenin imkânı derecesinde muayyen program dâiresinde dolaştırılmak üzere seyyar kütüphaneye talip olan derneklere, ocaklara, ilâh. takım takım kitaplar izâm eder. Seyyar kütüphanelere âit tâlimatna-me ayrıca takdim kılınacaktır.

f — Mektep kütüphanelerinin teşkiliyle Orta Tedrisat meşgul olur. Müze kütüphaneleri müze müdüriyetlerine tâbidir.

g — Maarif Vekâleti Hars Dairesinde müstakil bir film kütüphanesi vücade getirmelidir. Bu filimlerin bir kısmı medeniyetimizi ve memleke-timizi tanıtan hars flimleri olup diğer kısmı Avrupa film fabrikalarından satın alınacak ilmî ve terbiyevî filimlerdir. Hars Dairesinden filimler mek-teplere ve diğer terbiyevî müessesata tevzi olunur. Bütçenin müsaadesine göre seyyar makinistler vasıtasıyla halka meccanî olarak gösterilir. Film mütehassısı ve tarih muallimi Şakir Beyin film kütüphanesi teşkilâtına dair faideli lâyhası Vekâlet-i Celileye takdim kılınmıştır.

h — Umumun istifadesine açık hususî kütüphaneler üzerinde hars dâiresinin hakkı teftişi bakidir. Hususî kütüphaneler açmak suretiyle fe-dakârlıkta bulunan zevata Maarif nişanları verilmek iktiza eder.

Halk kütüphanelerine kitapların sureti tedariki :

Edebiyatımızda halk kütüphaneleriyle seyyar kütüphanelerde konacak eserler nadir olduğu cihetle yeni bir silsile-i neşriyata ihtiyaç vardır. Telif ve Tercüme bu vazifeyi deruhde edemediği takdirde tahsisatiyle birlikte Hars Dairesinin uhdesine bırakmalıdır. Halk neşriyatının ucuz ve küçük mikyasta olması şarttır. Muhteviyatına göre ilmî, içtimâî, edebî, zirâî, sınaî ilâh.. Silsile-i neşriyat vücuda getirilebilir. Hars dâiresi kendisi bunların telif ve tercümesiyle meşgul olmaz. Alâkadar olan naşirlerle müzakerata girecek kütüphaneler için kabul ettiği eserlerden ucuz veya daha fazla nüshayı yeniden satın almak sûretiyle teşvikte bulunur.

Dr. Hâmit Zübeyr KOŞAY